



David Gross

Η ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑ

1.

ΕΧΕΙ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΝΑ ΔΙΑΚΡΙΒΩΣΕΙ ΚΑΝΕΙΣ τη μελαγχολική στροφή της ευρωπαϊκής σχέψης κατά τις πριν τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο δεκαετίες. Για τους μεσο-αστούς ιδιαίτερα διανοούμενους, μια σειρά συγγενών ιδεών αναδείχθηκαν σχεδόν ταυτόχρονα σε ζητήματα μείζονος ενδιαφέροντος. Ανάμεσα σ' αυτές τις ιδέες ήταν και η άποψη ότι από τη φύση της η ζωή είναι «ατελής», ότι υπάρχει μια ασυμφιλίωτη αντίθεση ανάμεσα στην επιθυμία και την εκπλήρωσή της, ότι ο σύγχρονος κόσμος είναι άσχημος και «μιαρός», και ότι η ίδια η ύπαρξη είναι μια πασιφανώς αλύτρωτη και «έκπτωτη» κατάσταση. Οι ιδέες αυτές γέννησαν μια διάθεση μελαγχολικής κατήφειας καθώς ο χώρος των αξιών και η πραγματικότητα φαίνονταν αγεφύρωτες. Δεν θα πρέπει να μας ξαφνιάζει λοιπόν το γεγονός που μια ολόκληρη γενιά λογοτεχνών και φιλοσόφων ένοιωσε υποχρεωμένη να μιλήσει για το «τραγικό», την «τραγική θεώρηση» ή για την «τραγική συνείδηση»¹. Η αίσθηση αυτή της τραγικότητας άνοιξε το δρόμο προς την παραίτηση και την προσχώρηση σε ουσιαστικά μελαγχολικούς προσανατολισμούς.

2.

ΣΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ (FIN-DE-SIECLE), κάθε σχεδόν όψη της αστικής κουλτούρας είχε διαποτισθεί απ' τα συναισθήματα αυτά. Όχι όμως και η κουλτούρα της εργατικής τάξης ή τουλάχιστον η σοσιαλιστική της πτέρυγα. Η κουλτούρα αυτή αντίθετα ήταν διάπυρη από μεγάλες ελπίδες και αισιοδοξία, από την ίδια εκείνη αισιοδοξία, απ' την οποία μερικές δεκαετίες πριν, ως ανερχόμενη προοδευτική τάξη, διακατεχόταν η μπουρζουαζία.

Ο οπτιμισμός αυτός συνυφάνθηκε τόσο πολύ με τη σοσιαλιστική κουλτούρα που

1. Βλ. Michael Lowy, *Georg Lukacs: from romanticism to bolshevism*, μετάφ. Patrick Camiller (Λονδίνο 1979), σελ. 65-67, 100-01 και

Kurt Lenk, "Das Tragische Bewusstsein in der deutschen Soziologie", *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Socialpsychologie*, XVI (1954).

κανείς, πριν τελικά απ' τον Sorel γύρω στο 1900, δεν σκέφθηκε ποτέ να αμφισβητήσει.

Απ' όλα όσα μας χωρίζουν από εκείνη την εποχή, το βάθος του αυτονόητου αυτού οπτιμισμού είναι το πιο εντυπωσιακό. Ακόμα και τα σοβαρότερα πισωγυρίσματα δεν προκαλούσαν μελαγχολικές σκέψεις. Η απαισιοδοξία δεν είχε τότε θέση. Αυτό που απλώς έκανε κανείς ήταν να αναλογισθεί τη μέχρι τότε πορεία και να διπλασιάσει τις προσπάθειές του. Σε τελευταία ανάλυση, το τέλος (*Telos*) της ιστορίας ήταν και η εγγύηση για το μέλλον, τον αναπότρεπτο θρίαμβο της εργατικής τάξης: την επαναστατική *Dies Irae*.

3.

ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ 1900-1920, αρκετοί μεσοαστοί νέοι διανοούμενοι (γεννημένοι κυρίως στη δεκαετία του 1880 και τις αρχές του '90) ήταν ανικανοποίητοι με τον τόνο παραίτησης κι απελπισίας, που εν πολλοίς χαρακτήριζε την κουλτούρα τους. Ήθελαν λοιπόν κατά κάποιο τρόπο να «ξεπεράσουν» τη μελαγχολία. Πίστευαν δε, ότι ο μόνος τρόπος για να το κατορθώσουν, ήταν να αποκαταστήσουν την επαφή τους με την «Πραγματικότητα».

Η θέση τους ήταν απλή: η βασική αιτία που έγιναν μελαγχολικοί ήταν γιατί δεν «γνώριζαν» την Πραγματικότητα, γιατί είχαν χάσει την επαφή μαζί της. Γι' αυτό δε το λόγο, το κάθε τι γύρω τους φάνταζε ρευστό, κίβδηλο κι αμφίβολο. Εάν πάντως είχαν τη δυνατότητα να αποκτήσουν εκ νέου ασφαλείς και σταθερές βάσεις — εάν μ' άλλα λόγια ήταν σε θέση να ανακαλύψουν ή να επαν-ανακαλύψουν την Πραγματικότητα — ήταν πεπεισμένοι ότι η πένθιμη θλίψη τους απέναντι στη ζωή θα έπρεπε ν' απαλειφθεί.

Το πλαίσιο αυτό αναφοράς διευκολύνει την εξήγηση της δημοτικότητας του Bergson, ο οποίος εισήγαγε τους νέους στο Elan Vital, ή της *Lebensphilosophie*, που κατά το χρονικό διάστημα 1900-1915 ήταν τόσο δημοφιλής, όσο τουλάχιστον ο Υπαρξισμός ανάμεσα στο 1945 και 1960. Αλλ' εξηγεί πάνω απ' όλα τη δημοτικότητα του Nietzsche, ο οποίος άνοιξε το δρόμο για ν' απαλλαγεί κανείς απ' τη μελαγχολία, ένα δρόμο που οδηγούσε απ' την «πραγματικότητα» της βούλησης στη μελλοντική πιθανότητα ενός υπερανθρώπου.

Για πολλούς όμως νέους διανοούμενους η κάθε μια απ' τις λύσεις αυτές εξακολουθούσε να εμπίπτει στο πλαίσιο των μεσοαστικών πολιτισμικών προϋποθέσεων. Για να βρει κανείς την Πραγματικότητα έπρεπε να το διαρρήξει. Κι η Πραγματικότητα, έλεγαν μερικοί, ήταν το προλεταριάτο. Η ανακάλυψη και η ένταξη στο προλεταριάτο, θα κατάρχουσε την περί τραγικής ατέλειας του βίου άποψη.

Μια πλευρά αυτού του τρόπου σκέψης ενέχεται στον προσηλυτισμό του Lukacs στον κομμουνισμό, το 1918. Ο Alfred Kurella, ένας άλλος τότε νεοφώτιστος, εξέφρασε το 1920 την ίδια άποψη. Γι' αυτόν, η ανακάλυψη της εργατικής τάξης — ύστερα απο πολύχρονες ερωτοτροπίες με τις «αστικές» λύσεις — αντιπροσώπευε ούτε λίγο ούτε πολύ το πέρασμα στην Αλήθεια. Αφής στιγμής «βρήκε το δρόμο του προς την πραγματι-

κότητα» εντάχθηκε στο ΚΡΔ κι έθεσε τον εαυτό του στην υπηρεσία του².

Ο Μαρξισμός έγινε μέσο υπέρβασης των κατατονικών συνεπειών της μελαγχολικής παραίτησης.

4.

Ο WALTER BENJAMIN, ΠΑΙΔΙ ΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ ΑΥΤΗΣ των νέων διανοουμένων, γι' αυτούς ίσως ενμέρει τους λόγους να είχε προσελκυθεί απ' το μαρξισμό. Γράφοντας στα 1931 ωστόσο, παρατήρησε μια αξιοσημείωτη αντιστροφή της πορείας που οδήγησε απ' τη μελαγχολία στη δέσμευση (commitment). Ορισμένοι αριστεροί ποιητές και λογοτέχνες σταμάτησαν πλέον να ξεπερνούν τη μελαγχολία τους προσεταιριζόμενοι το προλεταριάτο. Αντιθέτως, το εγκατέλειπαν πέφτοντας και πάλι σε μελαγχολία. Εμφανίστηκε ένα νέο φαινόμενο που ο Benjamin το αποκάλεσε «αριστερή μελαγχολία» (*Linke Melancholie*)³. Κανείς στο παρελθόν δεν είχε παρατάξει τις δύο αυτές λέξεις μαζί. Το «αριστερό» παρέπεμπε ανέκαθεν σε κάτι το προοδευτικό και μελλοντικό, ενώ η «μελαγχολία» σήμαινε πάντα αριστοκρατική νοσταλγία και ρομαντική ανία. Ο Benjamin ωστόσο ταίριαξε τους δύο όρους σε μια νέα σύνθεση που αναφερόταν στους αριστερούς που αποσύρθηκαν απ' τις τριβές της αριστερής πολιτικής δράσης.

Τώρα, η αριστερή μελαγχολία δεν διατεινόταν ότι μιλούσε στο όνομα μιας ιδιαίτερης μαχόμενης τάξης (το προλεταριάτο), αλλά για τα συμφέροντα ολόκληρης της ανθρωπότητας. Παράλληλα, αντικατέστησε την παρεμβατική στάση απέναντι στον κόσμο με μια εσχατολογία (Fatalism). Το τελικό δε αποτέλεσμα ήταν ότι, αντίθετα μ' εκείνες τις προηγούμενες δύο δεκαετίες, δεν προωθήθηκε αλλ' υπαναχώρησε απ' τη ριζοσπαστική στάση (πισωγύρισε και βολεύτηκε δηλαδή σε κάτι το «αστικό»).

5.

ΠΕΡΑ ΑΠ' ΤΗΝ ΑΚΡΙΒΕΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ, γιατί ονόμασε το κίνημα αυτό ο Benjamin «μελαγχολικό»; Τι είναι η μελαγχολία;

Μια πρώτη αναφορά για το τι εννοούσε με τον όρο αυτό ο Benjamin βρίσκουμε στη μελέτη του *Trauerspiel*, γραμμένη έξι χρόνια νωρίτερα. Εκεί η μελαγχολία σήμαινε πολλά πράγματα μαζί: παρόρμηση για θεωρησιακή αυτο-απορρόφηση, απόσταση απ' την «εγκόσμια ζωή», αδιαφορία για την άμεση εμπειρία και περιττή σχολαστικότητα όσον αφορά τα ακινητοποιημένα από τη γλώσσα αντικείμενα⁴.

2. Alfred Kurella, *Politischer Rundbrief* (1920), σελ. 61-2, βλ. Walter Laqueur, *Young Germany* (New York, 1962), σελ. 125, η έμφαση δική μας.

3. Walter Benjamin, "Linke Melancholie", *Gesammelte Schriften*, τομ. III, εκδ. Hella

Tiedemann - Bartels (Φραγκφούρτη, 1972), σελ. 279-83.

4. Walter Benjamin, *The Origin of German Tragic Drama*, μεταφ. J. Osborne (Λονδίνο, 1977), σελ. 138-58.

Τις σημασίες αυτές φαίνεται ότι είχε υπόψη του ο Benjamin όταν κατηγορήσε ένα μέρος της αριστεράς για μελαγχολία. Το πρόβλημα με τη μελαγχολική αριστερά ήταν ότι αντικατέστησε τη δράση με τη σκέψη. Μεταχειρίσθηκε τον κόσμο ως εάν το νόημα να είχε αποδημήσει αφήνοντας πίσω του ένα άδειο μόνο κέλυφος. Υιοθέτησε την άποψη ότι δεν είχε κανείς άλλη εκλογή από το να δείξει ανοχή στην ύπαρξη, καθώς πλέον η αλήθεια είχε γίνει απρόσιτη. Υπαινισσόταν τη φαταλιστική ιδέα ότι οι ανθρώπινες καταστάσεις δεν ήταν τελικά παρά φυσικές διαδικασίες, και ότι δεν θα μπορούσε να κάνει κανείς τίποτα περισσότερο απ' το να τις παρατηρεί εκ του μακρόθεν, σαν πρίγκιψ εν ανωνυμία που παρακολουθεί ασήμαντα τεκταινόμενα⁵.

6.

ΔΕΝ ΘΑ ΜΠΟΡΟΥΣΑΜΕ ΝΑ ΠΟΥΜΕ, ότι η αριστερή διάνοηση στη δεκαετία του 1980 είναι εξίσου μελαγχολική; Δεν έχει γίνει υπερβολικά στοχαστική; Οι εμπνεύσεις της δεν προέρχονται από το χώρο της γνώσης αντί της πρακτικής; Και δεν έχει περιοριστεί σε μια μυστικοπαθή και πείσμονα αχρησία (ένα στοιχείο που και ο Benjamin το χαρακτήρισε ως κλίση των μελαγχολικών);

Θα μπορούσε να ήταν κι έτσι με μια ωστόσο διαφορά: Η μελαγχολική αριστερά του σήμερα δεν δείχνει να πιστεύει ότι έχει εγκαταλείψει την κοινωνική πραγματικότητα περισσότερο από όσο και η ίδια την έχει απομονώσει. Ο κόσμος, που πριν από είκοσι χρόνια φαινόταν επιδεκτικός αλλαγών και πλήρης δυνατοτήτων, παρουσιάζεται τώρα άτεγκτος, ανήμπορος και δύσπιστος στην ίδια του τη δυναμική. Άλλη μια αξιοσημείωτη διαφορά: όταν στην εποχή του Benjamin μερικοί αριστεροί μελαγχολικοί ένοιωθαν απομακρυσμένοι απ' το εργατικό κίνημα, το ίδιο αυτό παρέμενε ακμαίο. Το '70 και το '80, όταν το «Κίνημα» απέτυχε να συντηρήσει τις ίδιες του τις προσδοχίες, τίποτα περισσότερο δεν απέμεινε πλέον, εκτός από ένα πλήθος συντρίμια που δεν έχουν ακόμη τακτοποιηθεί.

Το ότι η αριστερά βρίσκεται σήμερα στην κατάσταση εκείνη που ο Hegel αποκάλεσε Δυστυχισμένη Συνείδηση είναι αναμφισβήτητο. Αλλ' η κατάσταση αυτή εγγίζει κι εκείνο που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε μελαγχολία. Κατά τον Hegel, οι τάλαιπωριές που συνοδεύουν τη Δυστυχισμένη Συνείδηση λαμβάνουν χώρα όταν οι έννοιές μας δεν συναρτώνται με τον αντικειμενικό κόσμο. Η σκέψη βρίσκεται τότε καταφύγιο πίσω στον εαυτό της. Ονειρεύεται και υποφέρει. Ο κόσμος γι' αυτήν είναι ξένος και δύστροπος. Αυτό με τη σειρά του γεννά, όπως λέει ο Hegel, μια διάθεση «ατελεύτητης λύπης», ένα αίσθημα «αυτο-ταπείνωσης και καταπίεσης». Σε μια τέτοια κατάσταση βιώνει κανείς τον εαυτό του σαν ένα «διαιρεμένο και ασύμμετρο ον», δίχως επαφή με την πραγματικότητα του κόσμου. Το αποτέλεσμα είναι μια έντονη συστολή στον εαυτό του δίχως να κάνει «απολύτως τίποτε». Η ζωή σμικρύνει τόσο, ώστε απλώς να σημαίνει την ενατένιση της «ίδιας του της δυστυχίας»⁶.

5. Βλ. Julian Roberts, *Walter Benjamin* (Atlantic Highlands, 1983) σελ. 147.

6. Βλ. G.W.F. Hegel, *The Phenomenology of Mind*, μεταφ. J.B. Baillie (N. Υόρκη, 1967), σελ.

Η περιγραφή αυτή δεν διαφέρει και πολύ από τις ιδιότητες εκείνες που ο Benjamin απέδωσε στη μελαγχολική αριστερά της εποχής του. Αλλ' ούτε κι αποτυγχάνει να δώσει το πορτραίτο της σημερινής αριστερής διανόησης.

7.

ΕΑΝ ΕΝΑ ΜΕΓΑΛΟ ΜΕΡΟΣ της σύγχρονης αριστεράς έχει περιέλθει σε μελαγχολία, οι αιτίες είναι πολύ πιο βαθείς από εκείνες που καταλόγισε ο Benjamin. Σήμερα, η εσωστρέφεια, η διάχυτη απαισιοδοξία και η αδράνεια δεν είναι συνέπεια απλής υποκειμενικής ιδιοτροπίας. Έχουν να κάνουν με τις νέες δομικές πραγματικότητες, που λίγο ως πολύ επιτελούνται σε όλες τις Δυτικές κοινωνίες, και τις οποίες ο Benjamin ήταν αδύνατο να προβλέψει το 1931. Στις δομικές αυτές πραγματικότητες εγγράφονται: Ο σοβαρός κατατονισμός της δημόσιας σφαίρας, που καθιστά όλο και πιο προβληματικό το είδος εκείνο της πολιτικής ενασχόλησης που είχε υπόψη του ο Benjamin. Η προϊούσα αναποτελεσματικότητα κάθε τύπου διαμαρτυρίας μπροστά στον όγκο των σύγχρονων γραφειοκρατικών οργανισμών, οι οποίοι δείχνουν ικανοί να απορροφήσουν σχεδόν κάθε μορφή αντίθεσης. Ο τρόπος με τον οποίο, στον κόσμο των σύγχρονων μέσων μαζικής ενημέρωσης, το οποιοδήποτε «συμβάν» (ακόμα κι ένα «ριζοσπαστικό» συμβάν) καταβροχθίζεται, δεν γίνεται παρά αντικείμενο μαζικής κατανάλωσης και κατά συνέπεια χάνεται ή τυποποιείται σε δίκτυα σχέσεων πέρα από κάθε έλεγχο.

Οι δομικές αυτές πραγματικότητες, που πενήντα χρόνια πριν ήταν σχεδόν ανύπαρκτες, είναι τώρα ικανές να εκμηδενίσουν ακόμα και τη σπουδαιότερη πολιτική δράση. Διέσπειραν μάλιστα στους κόλπους της αριστεράς μια βαθύτατη έλλειψη εμπιστοσύνης στην αγαστή λογική της ιστορίας. Δεν γίνεται πλέον αναφορά σε ορισμένες «μεγάλες αφηγήσεις» που σμιλεύουν το χρόνο (η απελευθέρωση π.χ. του ανθρώπου, η ωρίμανση του επαναστατικού προλεταριάτου, και τα συναφή). Αλλ' ούτε και προβάλλεται ως αυτονόητο ότι «είναι στη φύση της αλήθειας να επικρατήσει με το πλήρωμα του χρόνου» (Hegel). Η διαλεκτική παρουσιάζεται ξοφλημένη. Λίγοι δε είναι αυτοί που προσμένουν τη λύτρωση απ' τον αυτοματισμό των κοινωνικών και οικονομικών «αντιφάσεων». Όπως σωστά το έθεσε ο Lyotard, εκείνο που μάλλον διαπιστώνει κανείς είναι μια νέα «ανοχή του ασυμβίβιστου». Οι εσωγενείς εντάσεις τώρα πια δείχνουν να μη προετοιμάζουν τους όρους για την εξέγερση, αλλά τις συνθήκες για περαιτέρω διοίκηση και διευθυντική χειραγώγηση.

Καμιά απ' αυτές τις εξελίξεις, που σήμερα θεωρούνται δεδομένες, δεν ήταν ορατή στην αριστερά του παρελθόντος. Στο σύνολό τους τώρα όμως τείνουν να καταργήσουν τους όρους εκείνους, που θα καθιστούσαν δυνατή την άρθρωση μιας κριτικής πολιτικής. Δεν είναι περίεργο πως μια νέα μελαγχολία, φαινομενικά βαθύτερη και ζοφερότερη από εκείνη που περιέγραψε ο Benjamin, έχει καταλάβει την αριστερά του '80. Μπορεί

κάνεις να εντοπίσει τα σημάδια της ακόμα και στον τόνο ορισμένων σύγχρονων αριστέρων χειμένων. Η πρώτη π.χ. παράγραφος της *Διαλεκτικής της Ήττας* (1981) του Jacoby θα ήταν κάτι το αδιανόητο για το 1900: «Ένας άγαρμπος εξισωτισμός... έχει περικλύψει κάθε είδος πολιτικής ελπίδας και πιστεύω... Η καταρράκωση απλώνεται προς κάθε κατεύθυνση. Το άπειρο της πρέζας ενθαρρύνει, σχεδόν υποχρεώνει, την παραιτήση και την καταφυγή»⁸.

8.

Η ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑ ΠΑΝΤΩΣ ΔΕΝ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ παντού στην αριστερά. Μπροστά στη σύγχρονη πολιτική κρίση παρουσιάζονται τρεις διαφορετικές επιλογές: η μελαγχολία είναι η πρώτη, ο κυνισμός δεύτερη και τρίτη, μια ηθελημένη αισιοδοξία.

Όπως η μελαγχολία, ο κυνισμός αντιλαμβάνεται την πλήρη διάσταση της κρίσης την οποία θεωρεί αναπότρεπτη. Η απάντησή του όμως είναι σκληροτράχηλη. Απαλλαγμένος από κάθε αυταπάτη «μειδιά σαρκαστικά» και καυχάται για την ικανότητά του να αντιμετωπίζει τα γεγονότα χωρίς ελπίδα. Ο κυνισμός συντηρείται απ' τη χλεύη και το σαρκασμό κι ευδοκιμεί απ' τη γνωστή μας τώρα πια «χομφή πικρία». Υιοθετεί μια «ειρωνική» στάση που βεβαιώνει ότι τίποτα δεν έχει σημασία. Ότι η ζωή είναι ένα παιχνίδι από αντιθέσεις δίχως διέξοδο. Ότι πίσω απ' τις περιστάσεις η καλύτερη στάση είναι μια ψυχρή εξυπνάδα⁹.

Η αριστερή αισιοδοξία, από την άλλη μεριά, αρνείται ότι μας κατατρέχει το χειρότερο. Επιλέγει μια στάση μελετημένης αγαθοσύνης, ως εάν να ήταν και η μόνη, προκειμένου να κάνουμε κάτι. Η υπόθεση εργασίας είναι ότι: τίποτα δεν έχει χαθεί, μια νέα μέρα πλησιάζει, «οι αδικημένοι θα εκπληρώσουν (τελικά) το αδύνατο ενάντια και στη σκληρότερη αντίδραση», «το μέλλον παραμένει ανοικτό για ακόμη μεγαλύτερα κατορθώματα»¹⁰.

Η μερίδα της αριστεράς που επέλεξε τον κυνισμό έχει αποσυρθεί ολοκληρωτικά απ' την πολιτική και πιθανώς να μην την ξαναδούμε ποτέ πια.

Το τμήμα της αριστεράς που διάλεξε την ηθελημένη αισιοδοξία έχει αποσυρθεί απ' τη θεωρία. Ασχολείται με την καθημερινή πολιτική δραστηριότητα αποκομμένη απ' τους μείζονες θεωρητικούς προβληματισμούς.

Η πτέρυγα της αριστεράς που επέλεξε τη μελαγχολία έχει αποσυρθεί στη θεωρία. Τα κύρια ενδιαφέροντά της είναι η θεωρητική κατανόηση και ο στοχασμός.

Εμείς εδώ θ' ασχοληθούμε με την τελευταία αυτή ομάδα, που παρουσιάζει και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Το κυριότερο δε ερώτημα που θα μπορούσε κανείς να θέσει

8. Russel Jacoby, *The dialectic of defeat: Contours of Western marxism* (Cambridge, England: 1981), σελ. IX.

9. Peter Sloterdijk, "Cynicism - the twilight of false consciousness", *New German Critique*, τ. 33 (Φθινόπωρο 1984), σελ. 190-94. Βλ. επίσης

το δοκίμιό μου "Irony and the disorders of the soul", *Telos*, τ. 34 (Χειμώνας 1977-78), σελ. 167-72.

10. Sean Wilentz, "Herbert Gutman, 1928-1985", *Village Voice*, 6 Αυγούστου 1985, σελ. 43.

είναι: αν και ανούσια, υπάρχει κάτι άραγε στη μελαγχολική επιλογή, που αξίζει να διατηρηθεί; Είναι η μελαγχολία μόνο ανεπαρκής ή μήπως υπάρχει κάποια της όψη, που θα μπορούσε να θεωρηθεί θετική, ίσως ακόμη και «προοδευτική»;

9.

ΕΝΑ ΠΑΡΟΜΟΙΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΤΕΘΗΚΕ και για τη μελαγχολία των προηγούμενων εποχών. Από την εποχή των Ελλήνων μέχρι την Αναγέννηση ο όρος βαρυνόταν με σχεδόν αποκλειστικά αρνητικές συνδηλώσεις. Μελαγχολικό ήταν το άτομο, το συκώτι του οποίου έκκρινε περιττή ποσότητα μαύρης χολής. Καθώς αυτή εκχυνόταν στο σώμα του, επηρέαζε τη διάθεσή του. Γινόταν θύμα του *humor melancholicus*. Αυτό δεν έκανε τον άνθρωπο λυπημένο μόνο και γκρινιάρη, αλλά και μονήρη, μίζερο, καταπιεσμένο, καχύποπτο, ιδιότροπο, μισάνθρωπο και ευάλωτο σε φαντασιώσεις και οiwονούς. Ελέγετο ότι πνευματικά κατεχόταν από «μοναξιά, αγριάδα, ξηρότητα, ερημιά, λύπη, φόβο, ζόφο, απελπισία, αμφιβολία, ευήθεια, νωθρότητα, κούραση, εξάντληση και ένταση»¹¹. Στη χειρότερη περίπτωση, όταν η χολή του μελαγχολικού — η οποία κάτω από φυσιολογικές συνθήκες παραμένει ψυχρή και ήρεμη — «υπερθερμαινόταν» επερχόταν η τρέλλα. Υπερθερμαινόταν δε και τελικά «καιγόταν», όποτε κεντριζόταν από ορισμένα συναισθήματα ή αυταπάτες, που προκαλούσαν μια κατάσταση που την ονόμαζαν «διακαή» μελαγχολία. Υπήρχε λοιπόν μια άμεση σύνδεση ανάμεσα στη μελαγχολία και την αρρώστια, κάτι που έκανε τη μελαγχολική κατάσταση ακόμη πιο κατακριτέα.

Στο δέκατο πέμπτο αιώνα ωστόσο παρουσιάστηκε μια αναθεωρημένη ερμηνεία της μελαγχολίας που οφείλεται εν μέρει στην επανεξέταση ορισμένων σκοτεινών αρχαίων κειμένων, που συλλέχθηκαν απ' τους μαθητές του Αριστοτέλη (τα *Problemata physica*). Αναγεννησιακοί συγγραφείς, όπως ο Marsilio Ficino, έλεγαν ότι αν και η διακαής μελαγχολία προκαλεί συνήθως την τρέλλα, μπορεί ωστόσο να κυήσει τα υψηλότερα επίπεδα φαντασίας, οραματισμού και έκστασης. Με στήριγμα μια τέτοια ερμηνεία, η μελαγχολική κατάσταση άρχισε σιγά-σιγά να θεωρείται σημάδι ιδιοφυίας παρά ένα είδος αρρώστιας. Στους κόλπους μάλιστα των καλλιτεχνικών συντεχνιών ακόμα και τριτοκλασάτα ταλέντα προσποιούνταν μελαγχολικές διαθέσεις, ακριβώς διότι αυτές συναρτώνταν με την εξαιρετική ικανότητα και τις ανυπέρβλητες συλλήψεις¹².

Κατά το δέκατο έβδομο αιώνα μια άλλη αναθεώρηση έλαβε χώρα, τη φορά αυτή από τους Πουριτανούς. Αντί για ένδειξη ιδιοφυίας, η μελαγχολία στον αφοσιωμένο πιστό εκλαμβάνόταν ως ευνοϊκό σημάδι βαθειάς πνευματικής αγωνίας. Η θετική αυτή

11. John Owen king III, *The iron of melancholy* (Middletown, 1983), σελ. 24. Το κείμενο του Robert Burton, *The Anatomy of Melancholy* (1621) περιγράφει πλήρως αυτά και άλλα επίσης χαρακτηριστικά.

12. Στις *Lives*, ο Vasari υιοθετεί αυτή την άποψη. Ο Melanchthon ένωσε υποχρεωμένος να αποκα-

λέσει τον Dürrer μελαγχολικό ακριβώς για να υπογραμμίσει την ιδιοφυία του. Ένας σύγχρονος του Raphael παρατήρησε ότι «έρρεπε προς τη μελαγχολία όπως όλοι όσοι διαθέτουν εξαιρετικό ταλέντο». Βλ. Rudolph και Margot Wittkower, *Born Under Saturn* (N. Υόρκη, 1963), σελ. 104.

αξιολόγηση της μελαγχολίας ήταν κάτι νέο στη θρησκευτική κοινότητα, διότι στο Μεσαίωνα η λέξη *Memencolie* υποδήλωνε διαφθορά και αμαρτία. Νόμιζαν ότι η λύπη του μελαγχολικού συντηρούσε μια κατά βάση κακιά φύση. Ανάμεσα στους Πουριτανούς κληρικούς ωστόσο η γνώμη αυτή άλλαξε σημαντικά. Η μελαγχολία εξακολουθούσε να είναι γι' αυτούς ένα *Balneum Diaboli*, μια «κολυμβήθρα του σατανά». Το αν κανείς όμως αντιμετώπιζε με επιτυχία την απόγνωση που φέρνει η μελαγχολία, εκλαμβάνονταν ως δίοδος προς τη λύτρωση. Ο Θεός, που δουλεύει πάντοτε με αντιθέσεις, που πρώτα πληγώνει και μετά θεραπεύει, είχε ήδη ευλογήσει όσους προσβλήθηκαν από μελαγχολία. Το πνευματικό τους μαρτύριο ήταν μια ευκαιρία, κι ίσως ακόμη κι ένας αναγκαίος όρος, για τη σωτηρία, καθώς έπρεπε κάποιος πρώτα να κυριαρχηθεί απ' το Σατανά για να μπορέσει μετά να υποταγεί πλήρως στο Χριστό¹³. Στην περίπτωση αυτή, η μελαγχολική διάθεση γινόταν αποδεκτή όχι διότι γεννούσε μεγάλους καλλιτέχνες, αλλά γιατί παρήγαγε εν δυνάμει αγίους.

Όσον αφορά τώρα τις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα, θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για μια επιπλέον αναθεώρηση: τη ρομαντική μελαγχολία (η οποία αντιπροσωπεύεται καλύτερα απ' το μονίμως μελαγχολικό Βυρωνικό ήρωα). Εξαιτίας δε του ότι, για τους περισσότερους απ' τους ρομαντικούς, κατανόηση της ζωής σήμαινε κατανόηση του εγγενούς πάθους του βίου, όσο πιο πολύ κανείς εμβάθυνε στην ανθρώπινη κατάσταση τόσο πιο δύσθυμος και απαισιόδοξος γινόταν. Κι απ' αυτή την άποψη, οι αξιολογότεροι ποιητές και διανοητές ήταν αναγκαστικά και οι πιο στοχαστικοί και μελαγχολικοί. Έτσι, η μελαγχολική παρουσία ήταν ένα ασφαλές κριτήριο εσώτερου βάθους και αγχίνιας.

Αν και οι τρεις αυτές αναπροσαρμογές τη διέσωσαν μέχρι ενός σημείου, δεν στάθηκαν αρκετές για ν' αποτρέψουν στο τέλος του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα την ανάδυση ενός μαζικού κινήματος ενάντια στη μελαγχολία. Το κίνημα αυτό απέρριπτε όλα όσα θετικά είχαν λεχθεί για τη μελαγχολία απ' την περίοδο της Αναγέννησης και μετά, και επέστρεφε στην εχθρική στάση που επικρατούσε τις δύο προηγούμενες χιλιετίες. Η μελαγχολία ήταν ασθένεια, αρρώστια που έπρεπε να αποφευχθεί.

Πρωτοπόρος σ' αυτή την αντίδραση υπήρξε η ψυχιατρική. Μέσα σε λίγες δεκαετίες οικειοποιήθηκε ολόκληρη την περί μελαγχολίας συζήτηση, ορίζοντάς την όχι με καλλιτεχνικούς ή θρησκευτικούς, αλλά με ιατρικούς, κλινικούς και «επιστημονικούς» όρους. Δια μέσου της μελαγχολίας ισχυροποίησε τις έννοιες και τον εξειδικευμένο της λόγο, έτσι ώστε ουσιαστικά μέσα απ' αυτό το πρίσμα μόνο να μιλάμε σοβαρά για τη «μελαγχολία».

Από νωρίς οι ψυχίατροι διέκριναν δύο τύπους μελαγχολίας: την οξεία και την ήπια. Η οξεία μελαγχολία — που προσδιορίζεται από την καχεξία, τις τάσεις αυτοκτονίας, την ψυχική παράλυση κι απ' την παραφροσύνη ακόμα — είναι παθολογική¹⁴. Κανείς

13. Για την πουριτανική άποψη της μελαγχολίας βλ. John Owen King, op. cit. σελ. 19-36.

14. Βλ. για παράδειγμα Richard von Krafft-Ebing, *Die Melancholie eine klinische Studie*

(Erlangen, 1984), 1-12, 19-29 και C. Lange, *Periodische Depressionszustände und ihre Pathogenese* (Hamburg και Leipzig, 1896), σελ. 5-20.

τους δεν μπόρεσε και δεν προσπάθησε να διαγνώσει εάν υπάρχει κάτι το θεραπεύσιμο στην περίπτωση αυτή. Με την ήπια μορφή μελαγχολίας τα πράγματα είναι λιγότερο ξεκάθαρα. Μπορεί να είναι μια «διαταραχή της προσωπικότητας» αλλά δεν αποτελεί πάντως ασθένεια. Τα επικρατέστερα χαρακτηριστικά της είναι μια γενική επιφανειακή παθητικότητα (η οποία ωστόσο μπορεί να καλύπτει μια βαθύτερη εσωτερική ανησυχία), πίεση, λύπη ή «βαρύτητα πνεύματος», αναποφασιστικότητα, αδυναμία επιλογής, μια γκρίζα εικόνα του κόσμου, αρέσκεια σε ολοκληρωμένες ιδέες, και τελικά, μια διαπεραστική αίσθηση νοηματικής έλλειψης σύμφωνα με την οποία το άτομο πιστεύει ότι ο κόσμος είναι εκκενωμένος, άδειος και στερημένος από εγγενή αξία¹⁵.

Όλες αυτές οι ιδιότητες της ήπιας μελαγχολίας μπορεί μεν να είναι ενοχλητικές, πλην όμως δεν υποδηλώνουν εξ ανάγκης την παρουσία μιας νόσου που χρήζει «θεραπείας». Θα μπορούσε λοιπόν όντως η ήπια μελαγχολία, με την πιεσμένη κι απαρηγόρητη διάθεσή της, να είναι το αποτέλεσμα μιας εντελώς ρεαλιστικής εκτίμησης μιας ορισμένης κατάστασης. Κι αν είναι έτσι, θα μπορούσε να αντιστοιχίσει όχι σε μια αξιολογικά κρίσιμη ψευδή συνείδηση, αλλά σε μια καθ' όλα σεβαστή και επίπονη αληθινή συνείδηση.

10.

ΑΛΛ' ΑΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΟΥΜΕ ΣΤΟ ΘΕΜΑ ΜΑΣ. Εάν απ' την εποχή της αρχαίας Ελλάδας μέχρι την Αναγέννηση η μελαγχολία ήταν συνδεδεμένη με μια βλαβερή εκχύλιση, και αν παρά ταύτα, από το 1500 μέχρι το 1850, αποκαταστάθηκε καλλιτεχνικά, θρησκευτικά και φιλοσοφικά, δεν θα ήταν δυνατό — τώρα που η μελαγχολία εκλαμβάνεται γι' άλλη μια φορά ως αρρώστια — να τη διασώσουμε εκ νέου, αλλά για πολύ διαφορετικούς πλέον λόγους; Κι ακόμα: είναι εντελώς ατυχές το αν μια μερίδα της αριστεράς υποφέρει από μελαγχολία¹⁶; Δεν υπάρχει τίποτα το ενθαρρυντικό στη μελαγχολική κατάσταση, άξιο να εξαρθεί;

Καθώς το τελευταίο αυτό ερώτημα είναι καίριας σημασίας εγείροντάς το θα απαντηθούν μαζί και τα υπόλοιπα.

15. Βλ. Theodor Ziehen, *Psychiatrie* (Leipzig, 1911), σελ. 391-420.

16. Θεωρώ εδώ δεδομένο ότι η αριστερή μελαγχολία δεν εκκινεί από ψυχικές αναστολές, επαμφοτερίζοντα αισθήματα προς ερωτικά αντικείμενα ή από παλινδρόμηση της λίμπιντό, αν και οι αιτίες αυτές αναφέρονται συχνότερα σε ψυχολογικές διαγνώσεις ατομικών περιπτώσεων μελαγχολίας (Carl Kraussold, *Melancholie und Schuld* Stuttgart, 1894. Sigmund Freud, "mourning and melancholia" *Standard Edition*, τομ. XIV, σελ. 243-58). Αλλ' ούτε και θα είχε νόημα να ανάγουμε την αριστερή μελαγχολία σε χημικές ή φυσι-

κές αιτίες. Κανείς δεν θα μπορούσε να υποστηρίξει ότι συλλογικά η αριστερή διάνοηση υποφέρει από ενδοκρινικές ανισορροπίες ή από μη φυσιολογικές ποσότητες αλκαλικών αποθεμάτων. (Βλ. Richardo von Krafft-Ebing, ό.π., σελ. 4, 21, 64-65, C. Lange, ό.π., σελ. 12-13, 32-37). Η αιτιολογία της αριστερής μελαγχολίας είναι μάλλον κοινωνική. Ανακύπτει ως αντίδραση σε μια ιδιαίτερη κοινωνική και πολιτική κατάσταση — μια κατάσταση όχι μόνον ήττας και περιστολής της αριστεράς γενικώς, αλλ' ενός νέου συνασπισμού εξουσίας (βλ. παραπάνω ενότητα 7).

11.

Η ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΟ ΕΝ ΛΟΓΩ ΕΡΩΤΗΜΑ πρέπει φυσιολογικά να έχει ως εξής: 'Όχι, δεν υπάρχει τίποτα το ιδιαίτερο στη μελαγχολική συνθήκη που ν' αξίζει να το διατηρήσουμε. Θα ήταν καλύτερα αν η αριστερή διάνοηση έπαυε να διακατέχεται από μελαγχολία, κι ακόμα βεβαίως καλύτερα αν οι διαδικασίες που την προξένησαν δεν είχαν συμβεί. Η μελαγχολική απόσυρση, η αδράνεια και η ανευθυνότητα είναι ανάξιες λόγου. Ούτε και υπάρχει κάτι που να υπερασπισθεί κανείς στη μερικές φορές υπερβολική απελπισία που συνοδεύει τη μελαγχολική διάθεση.

Υπάρχουν, ωστόσο, τρεις όψεις της μελαγχολίας που — είτε εντοπίζονται σε ένα ιδιαίτερο άτομο ή μια ομάδα (όπως η αριστερή διάνοηση σήμερα) — μας αποτρέπουν να τη θεωρήσουμε σαν μια όλως διόλου ξοφλημένη κατάσταση. Κι αυτές είναι: πρώτον, η στάση της προς το παρελθόν, η στάση της, δεύτερον, απέναντι στην «ονειροπόληση» και το ρεμβασμό, και τέλος, η στάση που τηρεί ενώπιον οιασδήποτε καταστάσεως πραγμάτων και κατεστημένου. Με μια πρώτη ματιά, και οι τρεις αυτές όψεις της δεν δείχνουν να εμπεριέχουν κάτι σοβαρό. Μια πιο επισταμένη εξέταση όμως μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε μια θετική πλευρά της μελαγχολίας.

12.

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ, μελαγχολικό είναι το άτομο που προσηλώνεται στο παρελθόν και που δύσκολα ξεχνά ό,τι έχει ήδη προηγηθεί. Δεν έχει απλώς καλή μνήμη, αλλά και εμμένει στην επανάληψη του παρελθόντος. 'Όπως εκφράστηκε απ' τον Menard Boss, ο μελαγχολικός διακατέχεται από «μια αποκλειστική προσήλωση στο παρελθόν του» — δεν μπορεί δηλαδή ν' απαλλαγεί απ' το να στρέφει το βλέμμα του προς τα πίσω και απ' το να αγγιστρώνεται στα συμβεβηκότα¹⁷. Ο Minkowski και άλλοι έχουν δείξει το πώς το παρελθόν γίνεται πολλές φορές παρόν για το μελαγχολικό, κυριαρχώντας την ύπαρξή του και κάνοντάς τον να αισθάνεται ότι «καθορίζεται» από περασμένα γεγονότα¹⁸. Παρομοίως, η αριστερή διάνοηση έχει καλή μνήμη χωρίς μάλιστα αυτό να της είναι πάντοτε οδυνηρό. Σ' έναν κόσμο που η αμνησία προβάλλεται ως κανόνας, η αριστερά εξακολουθεί να είναι σε θέση ν' ανακαλεί καταστάσεις που υπό διαφορετικές συνθήκες θα είχαν λησμονηθεί. Αν και απομονωμένη, αποτελεί εν δυνάμει στις μέρες μας το μοναδικό τηρητή αξιών, τις οποίες χαμμιά άλλη ομάδα ή θεσμός της σύγχρονης κοινωνίας δεν προτίθεται να συντηρήσει.

Επιπροσθέτως, η ψυχιατρική ορίζει το μελαγχολικό σαν ένα άτομο που προσκολλά-

17. Menard Boss, *Psychoanalysis and Daseinsanalysis*, μεταφ. Ludwig B. Lefebvre (N. Υόρκη, 1963), σελ. 210.

18. Βλ. Eugene Minkowski, *Lived time*, μεταφ. Nancy Metzel (Evanston, 1970), σελ. 298-305

και τα σχόλια του Gabel πάνω στο έργο των Gebtsattel και Tellenbach στο Joseph Gabel, *False Consciousness*, μεταφ. Margaret A. Thompson (N. Υόρκη), σελ. 187-97.

ται σε μια κάποια έμμονη ιδέα που του αποσπά την προσοχή και δεν τον αφήνει σε ησυχία. Η έμμονή αυτή είναι που προκαλεί τη συνηθισμένη για τους μελαγχολικούς «πνευματική μετριοπάθεια». Η «μεταφυσική θλίψη» της αριστερής διανόησης δεν διαφέρει και πολύ απ' αυτό. Σε μια καταφατική, ατονική εποχή, η αριστερή διανόηση δεν προτίθεται να εγκαταλείψει ορισμένες εναντιωματικές απόψεις όπως π.χ. είναι η αξία της κριτικής σκέψης, και η «θετικότητα» της έννοιας της *via negativa*. Για τις τρέχουσες δοξασίες, η επιμονή σε τέτοιες ιδέες μπορεί να φαίνεται σαν μια μορφή ασθένειας αλλά από μια διαφορετική σκοπιά — εκείνη της *Camera Obscura* της ιστορίας — μπορεί να θεωρηθεί ως ένδειξη πνευματικής υγείας.

13.

ΚΑΤΑ ΔΕΥΤΕΡΟ ΛΟΓΟ, Ο ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΚΟΣ ΕΙΝΑΙ ΟΝΕΙΡΟΠΟΛΟΣ. Εν μέσω της απελπισίας του ονειρεύεται ανύπαρκτους κόσμους.

Μερικές φορές τα όνειρά του τον γυρνούν πίσω στο παρελθόν και στην απαρηγόρητη διαπίστωση ότι τα πράγματα «θα μπορούσαν να είχαν γίνει διαφορετικά». Ψυχιατρικοί φάκελλοι περιέχουν ιστορικά μελαγχολικών που στοχάζονται για ώρες το «κρυμμένο μέλλον» του βίου τους, κάτι που βεβαίως ποτέ δεν εκπληρώνεται. Οι χαμένες αυτές πιθανότητες σκιρτούν μέσα τους σ' απρόσμενες στιγμές κι απορροφούν την προσοχή τους για να μην εξαφανιστούν τελεσίδικα. Η μελαγχολική αριστερά, απογοητευμένη προφανώς απ' το παρόν, ενδέχεται να έχει ανάλογες εμπειρίες, τις οποίες δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε. Ήδη στις «Θέσεις για μια Φιλοσοφία της Ιστορίας», ο Benjamin μίλησε για την ανάγκη της σύλληψης των εικόνων του παρελθόντος καθώς αυτές προβάλλουν σπινθηρίζουσες στη μνήμη σε στιγμές κινδύνου. Κάθε εικόνα, κάθε ανεκπλήρωτη δυνατότητα, που δεν αναγνωρίζεται και δεν συγκρατείται τη στιγμή ακριβώς του φωσφορισμού της, «απειλεί με τη διαπαντός εξαφάνισή της»¹⁹. Η κατηφής αυτή διάοραση, κοινή σε όλους τους μελαγχολικούς, είναι κάτι που η αριστερή διανόηση έχει ήδη πλέον αναγνωρίσει. Αλλά κι αν ακόμη η ονειροπόληση συμβαίνει να κοιτά πίσω παρά μπροστά, αυτό δεν είναι λόγος για να τη θεωρήσουμε οπισθοδρομική κι αμελητέα.

Μερικές φορές ωστόσο, οι διοράσεις αυτές δεν εκκινούν απ' το παρελθόν, αλλά από μια αίσθηση έκδηλης ατέλειας του παρόντος. Ο μελαγχολικός βιώνει μια απουσία στο μέσον του εκάστοτε παρόντος, μια κενότητα σε κάθε «τώρα». Τίποτα δεν είναι αρκετό και τίποτα δεν τον ικανοποιεί. Αυτό τον αναγκάζει να ονειρεύεται όλα όσα θα μπορούσαν να γίνουν και δεν γίνονται.

Αυτό είχε υπόψη του ο Flaubert όταν έγραφε ότι «η τέλεια έλλειψη κάθε ανθρώπινης σχέσης» κάνει την πόρνη να «ονειρεύεται τόσο πολύ την αγάπη»²⁰. Είν' ακριβώς το

19. Walter Benjamin, "Theses on the philosophy of History", *Illuminations*, μεταφ. Harry Zohn (N. Υόρκη, 1969), σελ. 255.

20. Gustave Flaubert, αναφέρεται από τον

Robert Alter στην κριτική του στα "The letters of Gustave Flaubert, 1830-1857", στο *The new republic*, τομ. MLXXXII, αρ. 8(23 Φεβρουαρίου 1980), σελ. 28.

κενό της ζωής της που της επιτρέπει να φαντάζεται έναν έρωτα πιο ολοκληρωμένο από όσους μέχρι τώρα έχει γνωρίσει. Παραδόξως, ο εξευτελισμός — όπως ίσως και στην περίπτωση της μελαγχολίας — είναι το κλειδί εντονότερων οραματισμών.

Με το ίδιο πνεύμα, ο Baudelaire έγραφε: «Δεν έχεις παρατηρήσει ότι μια σχισμάδα ουρανού που γλιστρά σ' ένα υπόγειο παράθυρο... σου δίνει μια βαθύτερη αίσθηση του απείρου απ' ό,τι το πανόραμα της βουνοκορφής;»²¹. Το άπειρο φαίνεται βαθύτερο και πιο θλιμμένο για εκείνους η οπτική γωνία των οποίων οξύνεται. Τέτοια φαίνεται ότι είναι και η περίπτωση της αριστερής διάνοησης. Η μελαγχολία της — μια χαραμάδα ζωής σε υπόγειο παράθυρο — μπορεί να την αφήνει να βλέπει, να θεωρεί και να ονειρεύεται πράγματα που αλλιώς θα της ήταν απρόσιτα. Δεν αξίζει τον κόπο να συνηγορήσει κανείς γι' αυτή καθαυτή τη σύσφιγξη της οπτικής της γωνίας. Δεν θα πρέπει ωστόσο να παραβλέπει τις σημαντικές συνέπειες που αυτή μπορεί να έχει.

14.

ΚΑΤΑ ΤΡΙΤΟ ΛΟΓΟ, Ο ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΚΟΣ είναι ανικανοποίητος. Η ιδιοσυγκρασία του είναι τέτοια ώστε να δυστροπεί σε κάθε τι που συναντά, κι αυτό βεβαίως δεν τον κάνει ευχάριστο για παρέα. Ταυτόχρονα όμως είναι αυτή ακριβώς η ιδιότητα που του επιτρέπει να έχει οξύτερο βλέμμα και ν' ανακαλύπτει καταχρήσεις και αδικίες.

Αυτός είν' ένας λόγος που ιστορικά η μελαγχολία αποτέλεσε αντικείμενο πολιτικής ερμηνείας. Στην Ελισαβετιανή Αγγλία, για παράδειγμα, ο μελαγχολικός θεωρείτο από τη φύση του «ανικανοποίητος», όμως κάθε ανικανοποίητος εκλαμβάνόταν ως πραγματικός ή δυνητικός «στασιαστής»²². Υφίστατο λοιπόν μια ενδιαφέρουσα σύνδεση ανάμεσα στην ψυχολογική και την πολιτική προδιάθεση. Εξαιτίας του ότι το μελαγχολικό άτομο αντιμετωπιζόταν ως αφηρημένο, ακοινωνήτο, απρόβλεπτο και συχνά εκδικητικό, οριζόταν και ως «πολιτικά προβληματικό». Και δεν ήταν δύσκολο να υποθέσει κανείς τότε, ότι θα έπρεπε να «δυστροπούσε σε οποιοδήποτε πολιτικό καθεστώς, πρόθυμο να το ανατρέψει»²³. Η τάση του μελαγχολικού να καταφεύγει στην απομόνωση, να είναι πανούργος και συνωμοτικός, απλώς επιβεβαίωνε την εντύπωση αυτή. Εκείνο που ωστόσο ενοχλούσε περισσότερο ήταν η γενικά ομολογημένη «πνευματική εγρήγορση» του μελαγχολικού. Πίσω απ' τη φαινομενική του νωθρότητα επιστεύετο ότι υπήρχε έντονη πνευματική οξύτητα σε συνδυασμό με μεγάλη εσωτερική παρόρμηση. Αυτό καθιστούσε το μελαγχολικό πολιτικά επίφοβο, ιδιαίτερα μάλιστα όταν παραπονοιόταν διαρκώς ότι ο κόσμος ήταν σαν «αζεκαθάριστος κήπος» ή όποτε τόνιζε την ανάγκη ολικής «κάθαρσης» του πολιτικού σώματος.

21. Charles Baudelaire, "Correspondance générale" (στα *Ouvres Complètes*), III, σελ. 39-40.
Βλ. Victor Brombert, *The Romantic Prison* (Princeton, 1978), σελ. 133.

22. Bridget Gellert Lyons, *Voices of Melancholy*

(N. Υόρκη, 1971), σελ. 18.

23. Lawrence Babb, *The Elizabethan Malady: A study of melancholia in english literature from 1580 to 1642* (East Lasing), σελ. 75.

Εξάγεται όμως κι ένα άλλο συμπέρασμα όταν κανείς κοιτάξει τη μελαγχολία από πολιτική σκοπιά: Ακριβώς διότι οι μελαγχολικοί αναγνωρίζονται συνήθως ως «ακούραστα κι ανήσυχα πνεύματα», δεν μπορούν να υποταχθούν εύκολα στο κατεστημένο²⁴. Αφ' ενός μεν λόγω της ανυπότακτης ιδιοσυγκρασίας τους είναι δύσκολο να υποκύψουν σε πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς, αφ' ετέρου δε, η από μέρους τους *contemptus mundi* τους καθιστά αδιαπέραστους στις κολακείες της εξουσίας. Όλα τα αυταρχικά κράτη που επιχείρησαν να νομοθετήσουν την ευτυχία, έχουν ταυτόχρονα κηρύξει τον πόλεμο στους μελαγχολικούς, κι αυτό γιατί ανέκαθεν η εξουσία ήθελε να εμποδίσει κάθε τι το ιδιόρρυθμο και εν δυνάμει διαβρωτικό. Εν ολίγοις, η μελαγχολία θα μπορούσε να θεωρηθεί (και έχει ιστορικά θεωρηθεί) ως πρόσκομμα στην αποτελεσματικότητα του κράτους. Ακόμα και στις κλασσικές ουτοπίες η μελαγχολία εξοριζόταν, καθώς η ύπαρξή της εισπραττόταν σαν σημείο αποτυχίας της τέλει κοινωνικής οργάνωσης²⁵.

15.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΑΥΤΕΣ ΟΥΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑΣ περιέχουν αξιοσημείων στοιχεία. Η μελαγχολία έχει ωστόσο ένα μεγάλο και σοβαρό μειονέκτημα: προκαλεί ανικανότητα για δράση.

Σε προσωπικό επίπεδο, ο μελαγχολικός είναι συχνά ανίκανος να κάνει κάτι γιατί είναι πεπεισμένος για τη ματαιότητα κάθε ανθρώπινης προσπάθειας. Ανεξάρτητα από το εάν δρα ή όχι, ανεξάρτητα από το εάν και κατά πόσο ενεργοποιείται, αυτός είναι βέβαιος ότι το αποτέλεσμα θα είναι το ίδιο (κι αυτός είν' ο λόγος που τα άτομα που πάσχουν από μελαγχολία περνούν ολόκληρη σχεδόν τη ζωή τους (σε νεκρό κέντρο). Σήμερα, σε κοινωνικό επίπεδο, η μελαγχολική αριστερά, χρονοτριβεί και «στοχάζεται» εκείνες ακριβώς τις στιγμές που επείγει η ανάληψη κοινωνικής και πολιτικής δράσης. Όχι μόνο δεν δρα, αλλά παραλαμβάνει αυτές καθαυτές τις συνθήκες που οδήγησαν τους άλλους σε ορισμένες ενέργειες και τις μεταλάσσει σε ογκόλιθους καθαρής θεωρητικής γνώσης. Ο,τιδήποτε συμβαίνει μετατρέπεται σε υλικό σκέψης. Εάν λέμε σήμερα ότι η κοινωνία «νοσεί», η μελαγχολική αριστερά ενδιαφέρεται πιο πολύ για τη φύση της νόσου παρά για τη θεραπεία της. Στο τέλος δε, αντί να περιορισθεί στην ίδια τη νόσο, προσηλώνεται σε θεωρίες για τη νόσο. Το κάθε τι υπάρχει για να συνοψισθεί σε μια έννοια. «Η μελαγχολία για χάρη της γνώσης προδίδει τον κόσμο»²⁶.

Δεν είναι τυχαίο που σήμερα το μεγαλύτερο ποσοστό της μελαγχολικής αριστεράς εδρεύει στα πανεπιστήμια, οι δομές των οποίων ενθαρρύνουν την αποδέσμευση και την αδράνεια. Όπως με τους μελαγχολικούς εν γένει, η θεωρητική αριστερά είναι αποκομμένη από την εμπειρία του να είσαι μέσα και να βιώνεις τον κόσμο, εμπειρία, που αν υπήρχε ίσως να σήμαινε μια διαφορά: την αποκόλληση απ' τη στασιμότητα. Κι

24. Robert Burton, *The Anatomy of Melancholy*, ed. Holbrook Jackson (Λονδίνο, 1962), I, σελ. 389.

25. Wolf Lepenies, *Melancholie und Gesellschaft* (Φραγκφούρτη, 1969), σελ. 34-42.

26. Walter Benjamin, *Origin*, σελ. 157.

όταν ακόμη η αριστερά συνειδητοποιεί ότι αυτοφυλακίζεται στη σκέψη, δείχνει ανίκανη να διαρρήξει τις θεωρητικές της κατηγορίες και να εκτεθεί στην εμπειρία. Παραμένει έτσι αποκομμένη απ' τη ζωή, χρεωμένη με αναποφασιστικότητα και κλεισμένη κατά κύριο λόγο στον ελεφάντινο πύργο της θεωρίας. Τούτο είναι ένα είδος παθολογίας, είτε συμβαίνει σε ατομικό είτε σε συλλογικό επίπεδο. Όταν ένα άτομο χάνει την επαφή του με την εμπειρία γίνεται στρυφνό, ευερέθιστο, μονήρες και άκαμπτο. Όταν η αριστερά χάνει την επαφή της με την εμπειρία εκείνο που προκύπτει είναι ένας εσωτερικός, ακόμα κι ερμητικός τύπος θεώρησης που λίγη μόνο σχέση έχει με την πραγματικότητα του κόσμου. Οι καλύτερες απ' τις μελαγχολικές θεωρίες μπορεί μεν να είναι αρκετά διορατικές, αλλά χρεώνονται με αδράνεια και απολίθωση.

Ο δεσμός ανάμεσα στη μελαγχολία και την αδράνεια έχει εντοπισθεί από παλιά. Θεωρούσαν ωστόσο αυτόνομο ότι η μελαγχολική κατάσταση ήταν η αιτία της έλλειψης δράσης — η μελαγχολία ερχόταν δηλαδή πρώτη κι η έλλειψη δράσης ακολουθούσε σαν συνέπεια. Στη θεωρία της έκκρισης, για παράδειγμα, έλεγαν ότι ήταν η βαρύτητα της χολής που προκαλούσε τη μελαγχολική στασιμότητα. Παρομοίως, ένας τομέας της σύγχρονης ψυχιατρικής τονίζει φυσικο-χημικά καθοριστικά αίτια. Ένας καλύτερος τρόπος όμως για να καταλάβουμε αυτό το δεσμό είναι να αντιστρέψουμε τη συνάρτηση: η ίδια η ανικανότητα προς δράση είναι η αιτία της μελαγχολίας. Εάν όντως έτσι είναι, η απάντηση στο πρόβλημα θα ήταν κατά το μάλλον ή ήττον ως εξής: επιστρέψτε στην πράξη κι η μελαγχολία θ' απαλειφθεί. Το συμπέρασμα αυτό δεν θα διέφερε και πολύ από εκείνο στο οποίο άλλοι είχαν καταλήξει πολύ πριν, όταν διαβεβαίωναν ότι «η αποκατάσταση της επαφής με την Πραγματικότητα» θα έβγαζε απ' το αδιέξοδο.

Για την αριστερά ωστόσο σήμερα η λύση αυτή δεν είναι και τόσο απλή. Δεν είναι ξεκάθαρο το τι σε «χαλεπούς καιρούς» σημαίνει πράξη. Υπάρχει επιπλέον το πρόβλημα της βούλησης και του ντετερμινισμού, το οποίο, για όλους όσους έχουν βυθισθεί σε μελαγχολία, δεν είναι εύκολο να κυριαρχηθεί *ex nihilo*. Αν και η μελαγχολική αριστερά εκτιμά το αρνητικό, δείχνει ανήμπορη να εμπλακεί στην «επεξεργασία του αρνητικού». Η κατάσταση δεν βελτιώνεται απ' το γεγονός και μόνο ότι, ό,τι στη δεκαετία του '80 διατηρήθηκε απ' τον αριστερό ακτιβισμό, τα καταφέρνει για την ώρα δίχως τη συνδρομή της θεωρίας, τη στιγμή που για τους μελαγχολικούς²⁷ η θεωρία είναι η μόνη πρακτική τους δύναμη.

Αν και η αριστερή διάνοηση φαίνεται ανίκανη να κινηθεί προς τη δράση, είναι πιθανό κάποτε στο μέλλον να ξεπηδήσει η πράξη μέσα απ' τα σαπισμένα κατάλοιπα της μελαγχολικής σκέψης. Φυσικά κάθε γνώμη βουτηγμένη στη μελαγχολία αποφιλώνει μια τέτοια προσδοκία. Η μελαγχολία δείχνει ικανή να παράγει. Ναι, αλλά μόνο ακόμη

27. Η ενεργητική αριστερά σήμερα είναι πραγματιστική και αντιθεωρητική. Τα κυριότερα ενδιαφέροντά της δεν είναι οικουμενικά αλλά τοπικά και πρακτικά. Η θεωρία απορρίπτεται γιατί δείχνει ότι διαιρεί και απομακρύνει τους πιθανούς εκλογείς της. Οι ομάδες των ακτιβιστών συνέρχονται στη

βάση συγκεκριμένων αισθημάτων «αδελφότητας» και «κοινότητας» και δεν συσπειρώνονται γύρω από μια ισχυρή πολιτική και θεωρητική δέσμευση. Γι' αυτό το θέμα βλ. για παράδειγμα Barbara Epstein, "The Culture of Direct Action", *Socialist Review*, αρ. 82/83 (1985), σελ. 57.

περισσότερη μελαγχολία. Από την άλλη μεριά, πίσω απ' την προφανή αδράνεια της αριστερής διανόησης υπάρχει έντονη κινητικότητα κι ανησυχία. Η αναταραχή αυτή είν' αμιγώς εσωγενής και περιορίζεται συνήθως στη «σκέψη». Ενδέχεται όμως να περιέχει μελλοντικές δυνατότητες που για την ώρα κανείς δεν μπορεί να προβλέψει.

Απόδοση στην Ελληνική: *Νίκος Δεμερτζής*